

نقد و بررسی ادله موافقان جزئیت بسمله در سوره‌های قرآن

استاد درس خارج حوزه قم ضمن بررسی چهار دسته از ادله موافقان جزئیت بسمله در سوره‌های قرآن، به نقد این چهار دلیل پرداخت.

استاد درس خارج حوزه قم ضمن بررسی چهار دسته از ادله موافقان جزئیت بسمله در سوره‌های قرآن، به نقد این چهار دلیل پرداخت.

نقد و بررسی ادله موافقان جزئیت بسمله در سوره‌های قرآنیه گزارش ایکننا، جلسه درس تفسیر قرآن آیت‌الله ابوالقاسم علیدوست با محوریت تفسیر سوره حمد، صبح امروز ۲۳ اردیبهشت در فضای مجازی منتشر شد.

در ادامه گزیده مباحث این جلسه را می‌خوانید؛

در تفسیر بسمله، چند بحث علوم قرآنی مطرح کردیم؛ در جلسه گذشته به دو مسئله از مسائل علوم قرآنی «بسم‌الله» پرداختیم. امروز هم در امتداد آن بحث، همان دو مسئله را پیگیری می‌کنیم. آن دو مسئله این بود که یک، آیا بسمله از قرآن است؟ دو، آیا بسمله در هر سوره‌ای، جزئی از سوره است؟ امروز ادله‌ای که اقامه شده تا اثبات کند بسم‌الله جزء قرآن و جزء هر سوره است را بیان می‌کنیم.

نقد و بررسی روایات درباره بسمله

آیت‌الله خویی چهار دلیل می‌آورد برای اینکه بسم‌الله جزء قرآن است. ایشان می‌خواهد تکلیف مسئله دوم را با همین ادله روشن کند یعنی بگوید بسم‌الله جزء سوره‌ها است. اولین گروه از ادله سه روایت از شیعه است. روایت از نظر سند قابل دفاع است؛ «عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ عَمَّارٍ قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذَا فُئِمْتُ لِلصَّلَاةِ أَقْرَأُ «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» فِي قَائِمَةِ الْقُرْآنِ قَالَ تَعَمُّ قُلْتُ فَإِذَا قَرَأْتَ قَائِمَةَ الْقُرْآنِ أَقْرَأُ «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» مَعَ السُّورَةِ قَالَ تَعَمُّ». از امام سوال می‌شود وقتی برای نماز می‌ایستم و می‌خواهم حمد را بخوانم بسم‌الله بگویم؟ حضرت می‌فرمایند بله. به گمان ما این روایت شریف حداکثر دلالت می‌کند باید در سوره حمد، بسم‌الله خوانده شود، کاری که شیعیان می‌کنند، اهل سنت هم می‌کنند. در عین حال روایت دلالت نمی‌کند بسمله جزء قرآن است.

روایت بعدی؛ «عن يحيى ابن أبي عمران الهمداني، قال: كتبت الى أبي جعفر عليه السلام: جعلت فداك، ما تقول في رجل ابتداء ب يسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ في صلاته، وحده في أم الكتاب، فلما صار الى غير أم الكتاب من السورة، تركها؟ فقال العباسي: ليس بذلك بأس. فكتب بخطه، يعيدها مرتين، على رغم أنه، يعني: العباسي» شخصی به امام نامه می‌نویسد و می‌پرسد یک نفر وقتی نماز می‌خواند فقط برای سوره حمد بسم‌الله می‌گوید، برای غیر حمد بسم‌الله نمی‌گوید. حضرت پاسخ می‌دهند؛ دوباره نماز بخواند، یعنی هم باید برای حمد بسم‌الله بگوید و هم برای سایر سوره‌ها بسم‌الله بگوید. این روایت هم دلالت می‌کند که در نماز باید بسم‌الله بگوید. اینکه بسم‌الله در نماز واجب است یک چیز است، اینکه جزء سوره است یک چیز دیگر است.

روایت سوم؛ «قَلَمًا فَرَعَ مِنَ التَّكْبِيرِ وَ الْإِفْتِيحِ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ الْآنَ: وَصَلْتَ إِلَيَّ قَسَمًا بِاسْمِي. فَقَالَ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ قَمِينَ أَجَلٌ ذَلِكَ جُعِلَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فِي أَوَّلِ السُّورَةِ» یعنی هنگام تکبیر و افتتاح نماز به پیامبر(ص) وحی شد اسم مرا ببر، به همین خاطر در اول سوره‌ها بسم‌الله آمد. اینکه در اول سوره‌ها بسم‌الله قرار داده شده است یعنی به عنوان جزء سوره قرار داده شده است؟ مثلاً ما اول سخنرانی بسم‌الله می‌گوییم ولی بسم‌الله بخشی از سخنرانی نیست.

آیت‌الله خویی هشت روایت هم از اهل سنت می‌آورد ولی چون ما فرصت نداریم فقط به موردی اشاره می‌کنیم. از جمله ابوهیریه از پیامبر(ص) نقل می‌کند که وقتی می‌خواهید سوره حمد را بخوانید، بسم‌الله بگویید چون بسم‌الله یکی از آیات حمد است. این حدیث خوب است و هیچ مناقشه‌ای در دلالت آن نیست ولی فقط ناظر به سوره حمد است و سایر سوره‌ها را شامل نمی‌شود.

در روایت دیگری آمده است که شیاطینی از جنس مردم، اعظم آیات قرآن را از مردم دزدیدند و آن هم بسم‌الله بود. از این روایت درمی‌آید که بسم‌الله از قرآن است و اعظم آیات قرآن است اما آیا جزء هر سوره هست یا نه؟ این روایت دلالتی ندارد. آیا سیره ثابت می‌کند بسمله جزء سوره است؟

در اول بحث گفتیم که آیت الله خوئی چهار دسته دلیل می آورد. اول، روایات شیعه. دوم، روایات اهل سنت. سوم، سیره مسلمین. من ادعا را برای شما می خوانم، شما ببینید سیره چه دلالتی دارد. ایشان می فرماید سیره مسلمین بر قرائت بسمله در ابتدای سور مستقر شده است و همچنین ثبت شده است پیامبر(ص) در اوایل سور بسمله را قرائت می کرد و اگر بسمله از قرآن نبود باید پیامبر(ص) به آن تصریح می کرد، مثلاً می فرمود من برای تبرک بسمله را قرائت کردم.

به نظر ما این دلیل هم صحیح نیست. اینکه مسلمان ها برداشت می کردند که پیامبر(ص) چیزی غیر قرآن در نماز نمی آوردند اثباتش سخت است. آیا آیه یا روایتی داریم که پیامبر(ص) فرموده باشد چیزی جز قرآن در نماز نمی خوانم؟

آخرین دلیلی که ایشان می گوید این است که در قرآن های تابعین و صحابه بسم الله بوده است. قبل از اینکه عثمان دستور بدهد قرآن ها را جمع کنند و بعد از جمع قرآن در عصر عثمان بسم الله در قرآن بوده است. از طرفی صحابه منع شده بودند غیر قرآن را در قرآن بیاورند لذا حتی در عربستان در قرآن ها سور با بسم الله شروع می شود. من نمی خواهم بگویم این ادله مهم نیست ولی اثبات نمی کند که بسمله جزء قرآن هست یا نه.

در ادامه ادله نفی را هم آماده کرده بودم منتهی اگر اثبات نشود، اقامه دلیل برای نفی لازم نیست. ما معتقدیم بسم الله جزء قرآن هست ولی فقط سوره حمد. اگر کسی بخواهد در نماز آیات سوره حمد را پنج قسمت کند می تواند بسم الله را یک قسمت قرار دهد ولی در غیر سوره ها نمی توانیم فتوا بدهیم که بسم الله جزء سوره است. من میان فقها می گشتم که آیا کسی این نظر را داشته؟ دیدم مرحوم میلانی همین نظر را دارند. فتوای ایشان این است که تردیدی نیست در نماز باید با هر سوره ای بسم الله گفت ولی جزئیت آن در غیر حمد محل تامل است. پس ایشان سه ادعا مطرح کردند یکی اینکه بسمله جزء فاتحه الکتاب است، جزء بودنش در غیر فاتحه الکتاب خالی از تامل نیست، در نماز باید سوره را با بسمله شروع کرد.